



та їхнього несумлінного ставлення до своїх обов'язків. Так, у березні 1898 р. проти згадуваного касира ключової каси Ягільницького маєтку З. Янушовського було висунене звинувачення у привласненні ним грошей. Справа набула широкого розголосу в Галичині. Тернопільська газета „Głos podolski” повідомляла: „Тими днями спроваджено до клітки уряду чортківського незвичайну в наших краях пташку..., який зумів мимо пильного контролю зі сторони уповноваженого добр п. Кроковського на протязі кількох останніх років викрасти 62000 злотих” [26, 10]. Внаслідок цього прикрого випадку, К. Лянцкоронський у цьому році видає інструкцію для фінансових службовців для ведення фінансового діловодства [27, 26].

У листі від 11 листопада 1898 р. службовець маєтків Роздільського ключа В. Лясовський повідомляв К. Лянцкоронського про халатне та безвідповідальне ставлення до роботи офіціалами Роздільського ключа, зокрема, зазначав, що управитель ключа Болеслав Пільц „другий чи третій день вечірки проводить, без парасольки і рукавичок за двері не вийде. Як я довідався, що між управліннями лісів, бровару, палацу і фільварків існує велика приязнь... Графськими повозами хто хоче той їздить, чи то економ, чи лісничий, чи пивовар. Навіть сам раз бачив на свої очі як приїхала якась підвода і забирали кухонне начиння, питаю куди то забирають, то слуги мені розповіли, що то часто начиння випозичають як Пана Графа вдома нема.” [28, 73-74].

У 1914 р. розслідувалася справа адміністратора Ягільницького ключа Сигізмунда Кубельки, якого звинувачували у безгосподарності й у нецільовому використанні коштів маєтку. У листі до К. Лянцкоронського колишній гуральник Шульганівської гуральні Сигмунд Козловський повідомляв, що директор Кубелька „вліз у борги від котрих платить 10%, і навіть 12%, а загальна сума боргу сягає вже понад 600 тисяч корон протягом восьми місяців... В касі грошей немає – а весняні роботи надходять...” [11, 31-32].

Таким чином, упродовж II половини XIX – початку XX ст. у східногалицьких маєтках Карла Лянцкоронського система управління суттєво залежала від напряму господарської діяльності. Задля успішного ведення та розвитку господарства закономірним стали поступові зміни підходу до управління маєтками, поява нових посад необхідної спеціалізації. Власник не завжди мав можливість адекватно проконтролювати діяльність офіціалів, через що мали місце зловживання адміністрації.

За сучасних умов відчувається дефіцит наукових досліджень з цієї тематики. Перспектива подальших розвідок полягає у комплексному та ґрунтовнішому дослідженні господарської діяльності маєткового комплексу родини графів Лянцкоронських у Східній Галичині.

1. Bujak F. *Galicja. Kraj. Ludność. Społeczeństwo. Rolnictwo* / F. Bujak. – Lwów, Warszawa, 1908. – T. 1
2. Hempel K. *Stosunki większej własności ziemskiej w Galicji* / Kazimierz Hempel. // *Wiadomości statystyczne o stosunkach krajowych. Wydane przez krajowe biuro statystyczne pod redakcją T. Piłata*. – Lwów, 1882. – R. VII. – Zs. II.
3. Лобко О. А. *Поміщицькі маєтки Правобережжя в умовах соціально-економічної трансформації 1831-1917 років (за матеріалами володінь графів Потоцьких): Дис...*

кандидата іст. наук: 07.00.01 / Лобко Оксана Анатоліївна. – К., 2008.

4. Докладніше про К. Лянцкоронського див.: *Taborski R. Lanckoronski Karol z Brzezia / Roman Taborski // Polski Słownik Biograficzny*. – Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk – Tom XVI/3. – Zs. 70. – 1971.
5. *Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАУЛ)*. – Ф. 181. – Он.1 – Спр. 60.
6. ЦДАУЛ. – Ф. 181. – Он. 1. – Спр. 671.
7. ЦДАУЛ. – Ф. 181. – Он. 1. – Спр. 1088.
8. ЦДАУЛ. – Ф. 181. – Он. 1. – Спр. 4215.
9. ЦДАУЛ. – Ф. 181. – Он. 1. – Спр. 2993.
10. ЦДАУЛ. – Ф. 181. – Он. 1. – Спр. 6283.
11. ЦДАУЛ. – Ф. 181. – Он. 1. – Спр. 3130.
12. ЦДАУЛ. – Ф. 181. – Он. 1. – Спр. 6297.
13. ЦДАУЛ. – Ф. 181. – Он. 1. – Спр. 6172.
14. ЦДАУЛ. – Ф. 181. – Он. 1. – Спр. 6174.
15. *Alegata do Sprawozdan Stenograficznych z Pierwszej Sesji Szesztego Peryodu Sejmu Krajowego Krolestwa Galicji i Lodomeryi wraz z Wielkiem Ksiestwem Krakowskiem z roku 1889. Alegat 72 [Електронний ресурс]*. – Lwów, 1889. – Режим доступу до ресурсу: <http://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=45444&from=publication>
16. ЦДАУЛ. – Ф. 181. – Он. 1. – Спр. 6055.
17. ЦДАУЛ. – Ф. 181. – Он. 1. – Спр. 3424.
18. ЦДАУЛ. – Ф. 181. – Он. 1. – Спр. 3525.
19. ЦДАУЛ. – Ф. 181. – Он. 1. – Спр. 3122.
20. ЦДАУЛ. – Ф. 181. – Он. 1. – Спр. 2995.
21. ЦДАУЛ. – Ф. 181. – Он. 1. – Спр. 2203.
22. ЦДАУЛ. – Ф. 181. – Он. 1. – Спр. 6053.
23. ЦДАУЛ. – Ф. 181. – Он. 1. – Спр. 6206.
24. ЦДАУЛ. – Ф. 181. – Он. 1. – Спр. 6506.
25. *Mroczek M. Gracja, gracialisci, kasa przezornosci, czyli o zabezpieczeniu emerytalnym pracownikow Ordynacji Zamojskiej w latach 1864 – 1914 / Michal Mroczek. // Archiwariush Zamojski*. – Zamosc, 2008.
26. ЦДАУЛ. – Ф. 181. – Он. 1. – Спр. 5819.
27. ЦДАУЛ. – Ф. 181. – Он. 1. – Спр. 1683.
28. ЦДАУЛ. – Ф. 181. – Он. 1. – Спр. 6504.

Ю. О. Демешко

ДІЯЛЬНІСТЬ КУПЕЦЬКОГО СТАНУ В КОМЕРЦІЙНИХ СУДАХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В ДОРЕФОРМЕННИЙ ПЕРІОД

Проблеми купецтва в дореформений період були предметом дослідження ряду таких учених як О. П. Реєнт [1], І. О. Гуржій [2], В. М. Орлик [3], О. І. Гуржій [4], О. М. Донік [5], В. С. Шандра [6], Т. І. Лазанська [7], А. Н. Боханов [8], В. В. Шевченко [9], А. Г. Філінюк [10], Т. В. Ігнат'єва [10], І. О. Гуржій [11], Ю. А. Беліков [12], Л. Є. Щепелєв [13]. Однак на сучасному етапі немає комплексного історичного дослідження, в якому б йшлося про діяльність купецтва в комерційних судах Російської імперії в дореформений період.

Мета дослідження – встановити роль купецтва в діяльності комерційних судів Російської імперії в дореформений період.

Представники від купецького стану відігравали вагомe значення у функціонуванні судової системи Російської імперії. Зарекомендувавши себе на посадах у словесних судах, купці згодом були запрошені до членства у комерційних судах. Серед них була значна кількість власне торгуючих селян, які з часом стали представниками купецького стану.



Перший подібний суд на теренах Російської імперії виник у місті Одесі у 1808 р. Цей суд був створений за прикладом відповідних судових установ, які діяли у Франції. Комерційний суд передусім займався вирішенням торгових спорів [15]. „Коммерческий суд ведает всякия коммерческия сделки, как словесныя, так и письменныя, заключенныя приватно и публично, также по вексялям и купеческим приказам”. Отже, у комерційному суді представники від купецтва посідали провідні посади. Підтвердженням цього виступає факт, що в подібних судах укладалися договори, відповідно до купецьких наказів [16, 741]. Виправдавши свою присутність в Одесі, комерційні суди були створені в інших містах Російської імперії, беручи за приклад своєї діяльності статут, який діяв в Одеському комерційному суді. У 1821 р. в одеському комерційному суді до двох наявних неогоціантів був обраний третій від купецького стану. Завдання неогоціантів полягало у прийнятті судових рішень [17, 756]. Хоча загалом у цей час, неогоціантами називалися купці першої гільдії, які вели лише оптову або закордонну торгівлю [5, 18].

В Архангельську, як і в ряді інших міст та регіонів, були свої особливості на фоні ситуації у державі загалом. Так, на окремі посади можна було обирати представників від купецького стану з усіх трьох гільдій. Це стосувалось і членства у комерційних судах. Хоча по імперії у комерційних судах працювали представники лише від перших двох купецьких гільдій [18, 300]. Про це зазначено і у законі, що набрав чинності у 1821 р.: „Купечество первой и второй гильдии избирать токмо к одним почетнейшим должностям, как то: в Градские Головы, в Бургомистры Магистрата, в Директоры к общественному хлебному магазину и в Члены Коммерческаго Банка и Коммерческаго суда” [19, 888]. Тим не менше, до Архангельського комерційного суду обиралися часто не лише купці перших двох гільдій, а й від третьої, однак на менш важливі посади. Представництво на провідних посадах при комерційних судах представників від першої та другої гільдій підтверджує значення цих судів у судовій системі Російської імперії. Інакше б на ці посади дозволялося б обирати купців третьої гільдії або взагалі позагільдійних осіб. Водночас наголошувалося, що купці третьої гільдії ні в якому випадку не мають права бути обрані на зазначені посади, хоча у попередньому законі дозвіл на це був. Цей факт швидше за все говорить про те, що у разі відсутності купців із першої та другої гільдій все ж таки могли бути обрані й купці від третьої гільдії як виняток. Тим не менше, у реальному житті скоріш на ці посади у такому випадку обиралися представники від дворянства або міщанства.

Купці, які працювали в архангельському комерційному суді, могли брати відпустку, але її строк не повинен був перевищувати чотирьох місяців. Одночасно взяти відпустку мала право лише половина членів, у той час як друга половина обов'язково складу повинна була залишатися на своєму робочому місці [20, 771]. З 1834 р. у місцевому комерційному суді, як і в інших подібних судах імперії, почали обирати чотири члени, два з яких за вибором купецтва [21, 96].

З 1827 р. в Одеському комерційному суді замість трьох років усі чотири члени від купецтва почали обиратися терміном на один рік [22, 889]. Загалом

склад одеського комерційного суду був таким: голова – на чолі суду, допомагали йому старший член із чиновників і три члени із купецького стану. Кандидати від купецького стану обирались у міській думі самими ж купцями і були не нижче сьомого класу. Комерційний суд був кінцевою інстанцією у вирішенні справ у сфері торгівлі, позов у яких не перевищував п'ять тисяч рублів асигнаціями. Апеляцію подати на рішення суду було неможливо, оскільки воно було остаточним і не підлягало зміні в жодному разі. У комерційних судах продавалися маєтки, кораблі, суд давав розпорядження про проведення нагляду за аукціоністами, браківниками, маклерами й нотаріусами [23, 664].

Купці, які займали провідні посади в комерційних судах, за потреби могли виконувати протягом короткого часу й інші функції. Зокрема, у разі тимчасової відсутності військового губернатора міста Одеси на своєму посту, функції в управлінні містом з громадської частини мав виконувати інспектор карантину або голова комерційного суду, які в основному були вихідцями із купецтва [24, 156].

У Таганрозькому комерційному суді з 1828 р. [25, 365], в Ізмаїльському з 1829 р. обирали „всех четырех членов от купечества с выбором оных на один год”, як це було в Одеському комерційному суді [26, 113]. Ізмаїльський комерційний суд з 1837 р. отримав право розглядати і виносити рішення з усіх справ у сфері торгівлі у Бессарабській області [27, 174]. Таганрозький та Керченський комерційні суди повністю повторювали відповідний суд у місті Одесі як за уставом, так і за діяльністю загалом [28, 186]. Це підтверджує позицію автора про значну схожість усіх комерційних судів у Російській імперії, створених за зразком комерційного суду м. Одеси [29, 196]. З 1851 р. в комерційних судах Одеси, Ізмаїла, Керчі й Таганрога на посади голів та старших членів почали обирати терміном на чотири роки. До цього обрання проводилося на безстроковій основі. Ці посади обіймали представники від купецтва [30, 3–4]. Голови та члени комерційних судів призначалися Сенатом і на місцях представлялися Міністром юстиції. Вибірчий процес проходив у міських думах, серед купецтва першої та другої гільдій, кандидати від яких вносились у списки заздалегідь. Кандидати обирались із чиновників не нижче 6 класу за їх попередньої згоди [31, 269].

Представники від купецького стану обиралися також на посади присяжних опікунів комерційних судів. Робилося це для того, щоб у разі торгової неспроможності певних осіб, обрані заздалегідь купці їх заміняли на своїх постах. На заміну намагалися знайти такого купця, який би належав до тієї ж гільдії, що й неспроможна особа. Крім того, бажано було, аби така особа торгувала тим же товаром, який торгувала раніше неспроможна особа від купецького стану [32, 59]. З часом влада країни посилила вимоги до кандидатів на посади голів Комерційних судів. Зокрема, з 1862 р. на вказані посади почали допускатися тільки особи, які: а) мали вищу юридичну освіту, прослужили у судовій частині або по управлінні комерцією не менше двох років; б) які не закінчили курсу у вищих навчальних закладах, якщо вони прослужили на тих же посадах не менше шести років. Для обрання на посади товаришів голів і старших членів комерційних судів мали бути виконані



вимоги, згідно з якими особи, які обирались: а) мали вищу юридичну освіту, прослужили у судовій частині або по управлінні комерцією не менше одного року; б) які не закінчили курсу у вищих навчальних закладах, якщо вони прослужили на тих же посадах не менше трьох років [33, 272–273].

Отже, досліджуючи участь купецького стану в судовому виробництві при комерційних судах Російської держави на основі першого та другого зібрання „Полного собрания законов Российской империи”, можна зробити такі висновки, що представникам від купецтва належала провідна роль у судочинстві у комерційних судах Російської імперії. Зокрема, купці обіймали посади голів та опікунів комерційних судів, товаришів, старших членів та інші менш значимі.

Висвітлення порушеної нами проблеми неможливо повністю розкрити в одній короткій за обсягом статті через наявність великої кількості матеріалів із зазначеної проблеми. Тому ці матеріали потрібно досліджувати та розкривати їх зміст у масштабнішому дослідженні у майбутньому.

1. Реєнт О. П. *Україна в імперську добу (XIX-початок XX ст.)*. – К.: Інститут історії України НАН України, 2003.

2. Гуржій І. О. *Розвиток товарного виробництва і торгівлі на Україні (з кінця XVIII ст. до 1861 року)*. – К.: Вид-во АН УРСР, 1962.

3. Орлик В. М. *Податкова політика Російської імперії в Україні в дореформений період*. – Кіровоград: Імекс – ЛТД, 2007.

4. Гуржій О. І. *Деякі проблеми становлення купецького стану в Україні*. – К.: Інститут історії України НАН України, 2004.

5. Донік О. М. *Купецтво України в імперському просторі (XIX ст.)*. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2008.

6. Шандра В. *Совісні суди в Україні (остання чверть XVIII – середина XIX ст.)*. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2011.

7. Лазанська Т. І. *Історія підприємництва в Україні (на матеріалах торгово-промислової статистики XIX ст.)*. – К., 1999.

8. Боханов А. Н. *1000 лет русского предпринимательства. Из истории купеческих родов: Сб. очерков и воспоминаний*. – М., 1995.

9. Шевченко В. В. *Приватна банкірська діяльність на території Південної України XIX – початку XX ст.: Дис... канд. іст. наук*. – К., 2009.

10. Філінюк А. Г., Ігнат'єва Т. В. *Торговельно-економічні зв'язки Правобережної України*. – Кам'янець-Подільський, 2006.

11. Гуржій І. О. *Соціально-економічне становище, етнічний склад і діяльність купецтва міста Києва в XIX столітті: Дис. ... канд. іст. наук*. – К., 2011.

12. Беліков Ю. А. *Купецтво Харківської губернії (друга половина XIX – початок XX ст.): Дис. ... канд. іст. наук*. – Х., 2003.

13. Щепелев Л. Е. *Царизм и буржуазия во второй половине XIX века: проблемы торгово-промышленной политики*. – Л.: Наука, 1981.

14. <http://znaimo.com.ua/>

15. http://leksika.com.ua/20080314/legal/komertsiyniy_sud

16. *О неразбирании Одесскому Коммерческому суду претензий на иногородних должников: 28 января 1814 г. // ПСЗ. – Собр. 1. – Т. 32. – № 25530.*

17. *О прибавке в Одесский Коммерческий суд одного Члена из негоциантов, по выбору из купечества: Высочайшее утвержденное мнение Государственного*

Совета, 27 июня 1821 г. // ПСЗ. – Собр. 1. – Т. 37. – № 28667.

18. *О порядке производства городских выборов в Архангельске: Высочайшее утвержденное мнение Государственного Совета, 18 апреля 1834 г. // ПСЗ. – Собр. 2. – Т. 9. – Ч. 1. – № 7003.*

19. *О допущении некоторых временных изъятий из существующих по городу Архангельску правил при градских выборах: Именной, данный Генерал-Губернатору Архангельскому, Вологодскому и Олонецкому, 17 октября 1821 г. // ПСЗ. – Собр. 1. – Т. 37. – № 28786.*

20. *О дозволении Архангельскому Коммерческому суду увольнять в отпуски Членов своих, от купечества избираемых и браковщиков: Сенатский, 5 сентября 1827 г. // ПСЗ. – Собр. 2. – Т. 2. – № 1359.*

21. *О приведении Архангельского Коммерческого суда в единообразии с общим о судах сих Учреждением: Высочайшее утвержденное мнение Государственного Совета, 21 октября 1834 г. // ПСЗ. – Собр. 2. – Т. 9. – Ч. 2. – № 7486.*

22. *О дозволении Одесскому Коммерческому суду иметь четырех Членов от купечества с выбором оных на один год: Высочайшее утвержденное мнение Государственного Совета, 12 октября 1827 г. // ПСЗ. – Собр. 2. – Т. 2. – № 1459.*

23. *Высочайшее утвержденное Положение об Одесском Коммерческом суде: 29 мая 1835 г. // ПСЗ. – Собр. 2. – Т. 10. – Ч. 1. – № 8186.*

24. *О поручении должности Военного Губернатора города Одессы, на время отсутствия его по гражданской части Инспектору карантин или Председателю Коммерческого суда: Именной, объявленный Министру Внутренних Дел, 17 февраля 1839 г. // ПСЗ. – Собр. 2. – Т. 14. – Ч. 1. – № 12033.*

25. *О распространении на Таганрогский Коммерческий суд правила, постановленного для Одесского Коммерческого суда, относительно избрания в оный Членов: Высочайшее утвержденное мнение Государственного Совета, 6 апреля 1828 г. // ПСЗ. – Собр. 2. – Т. 3. – № 1925.*

26. *О дозволении Измаильскому Коммерческому суду иметь всех четырех Членов от купечества по выбору оных на один год: Высочайшее утвержденное мнение Государственного Совета, 13 февраля 1829 г. // ПСЗ. – Собр. 2. – Т. 4. – № 2675.*

27. *О предоставлении к рассмотрению Измаильского Коммерческого суда торговых дел во всей Бессарабской области возникающих: Высочайшее утвержденное положение Комитета Министров, 16 марта 1837 г. // ПСЗ. – Собр. 2. – Т. 12. – Ч. 1. – № 10036.*

28. *Высочайшее утвержденное положение о Таганрогском Коммерческом суде: 11 ноября 1836 г. // ПСЗ. – Собр. 2. – Т. 11. – Ч. 2. – № 9697.*

29. *Высочайшее утвержденное положение о Керченском Коммерческом суде: 19 марта 1841 г. // ПСЗ. – Собр. 2. – Т. 16. – Ч. 1. – № 14378.*

30. *О выборе в Коммерческие суды Одесский, Таганрогский, Керченский и Измаильский Председателей и Старших Членов чрез каждые четыре года: Высочайшее утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 8 февраля, 1 января 1851 г. // ПСЗ. – Собр. 2. – Т. 26. – Ч. 1. – № 24786.*

31. *Высочайшее утвержденное Учреждение Коммерческих судов, и Устав их судопроизводства: 14 мая 1832 г. // ПСЗ. – Собр. 2. – Т. 7. – № 5360.*

32. *О выборе купцов в должности присяжных Попечителей Коммерческих судов: Высочайшее утвержденное мнение Государственного Совета, 28 сентября 1836 г. // ПСЗ. – Собр. 2. – Т. 11. – Ч. 2. – № 9560.*